

Sári Zsolt

Életmódváltozások, túlélési stratégiák Muraszemenyén¹

Az életmód és a túlélési stratégia fogalma

A Magyar Néprajz című tudományos kiadvány IV. kötete viseli az „Életmód” címet. A könyv borítóján a következőket olvashatjuk: „*a magyar parasztság, a köznép életmódját közvetlenül meghatározó anyagi kultúrát mutatja be*”, mindezt teszi öt nagy fejezetben, amelyeket e kultúra meghatározó szegmensének tekint: a település, az építészet, a lakáskultúra, táplálkozáskultúra, és az öltözködés.² De ezen kívül e tudománytörténetileg is kiemelkedő munka nem foglalkozik magának az életmódnak a definiálásával.

Lammel Annamária a szociológiai irodalomban felfedezhető definíciókat összegzi egy tanulmányában.³ Az életmód lehet:

- magatartás,⁴
- a társadalmi rétegződés eleme,⁵
- a társadalmilag szabályozott cselekvés és rendje, a lét megszervezésének belső ökonómiája,⁶
- a személyiség által viszonylagos autonómiával hierarchikus rendszerbe szervezett tevékenységstruktúra,⁷
- a társadalmi, gazdasági viszonyok egész rendszerének és a társadalmi újratermelésnél valamennyi folyamatát magán viselő jelenség.⁸

Lammel Annamária meghatározásában az életmód „*egy mikrorendszerben érvényes magatartási és cselekvési mód, amely a tértől, az időtől, a társadalmi, gazdasági és politikai rendszerben elfoglalt helyétől, az érvényben lévő értékektől, a makrorendszerben, vagyis a környezetben végbe menő eseményektől függ*”.⁹

Max Weber az életstílus fogalmát a státuszcsoportok attribútumaival összegzi a kulturális javakhoz kötve, az életmód fogalmát pedig a materiális javakkal azonosítja.¹⁰ Majtényi György látásmódjában Mike Featherstone az életstílus tágabb értelmezése – a személyiség, az önkifejezés, és a nyelvi képesség fogalmaként – és Utasi Ágnes a család és az iskola, mint kultúraadó intézmény szerepét kiemelő álláspontja jelenik meg.¹¹

Az életmód absztraktálódik a mindennapokhoz való viszonyulásban, a kultúra tárgyakkal való meg-

nyilvánulásában, a termelés és a fogyasztás mértékében és minőségében.

Sematikusan és pillanatképek felsorakoztatásával próbálom bemutatni, jellemzi a helyi társadalom életmódjában bekövetkezett változásokat. A kiemelések, a hangsúlyok megjelölése tudom szubjektív. Felvállalva ennek minden következményét, azonban állíthatjuk ezeknek segítségével lesz megérthető a csaknem egy évszázados változás-történet, amelyet gyakran felülről irányítva, mesterségesen beavatkozva, megszakítva a természetes változási folyamatokat indukáltak, amely a mindennapok és az ünnepek kulturális struktúrájában megnyilvánultak.

A túlélési stratégia kifejezést alapvetően életmódstratégiaként értelmezem, annyit hozzátéve, hogy a különböző életmód stratégiák, mindig a jelenlévő problémákra adott egyéni és közösségi válaszokban jutnak kifejezésre. A háztartások vagy más közösségek életstratégiája olyan közösségi cselekvés, amelyet a közösség tagjai célszerűen megterveznek, racionálisan kifejlesztettek, és amely mindegyiküknek azonos lehetőségeket kínál a döntési folyamatokban való részvételben. A háztartások viselkedését számtalan tényező befolyásolhatja, a döntéshozó folyamat pedig komplex és sokszínű tevékenység.¹²

A település

Muraszemenye a déli határ mentén, a horvát-magyar-szlovén határ csücskében fekvő Zala megyei falu. A település közigazgatásilag Alsó- és Felsőszemenye, valamint Csernec községek egyesítésével 1938 január 1-én jött létre.

Földrajzi képét a síkság és a dombvidék találkozása határozza meg. A Mura és holtágai, valamint a Kerka miatt jelentős ártérrel rendelkező település. Dombjait erdők és szőlőbirtokok jellemzik. Határában a kavicsbányászat következtében egy 70 hektáros tó-rendszer is található.

A határ északi része dombos, szőlőhegyekkel teli déli része zömmel rét és legelő, árterület. Szántója aránylag kevés, s azt évről évre veszélyeztették a Mura áradásai. A határ változatos természetrajzi képét az ember tájatalakító tevékenysége fokozatosan változtatta meg. Ebben nagy szerepet játszott az árvízmentesítési program, a Mura és a Kerka szabályozása. Ezekkel a munkákkal megnőtt a szántóföldi művelésre alkalmas területek aránya és további legeltetésre alkalmas ártéri területek is keletkeztek. A tájatalakítás az itt élő emberek életmódjára is kihatott: míg korábban a halászat és az állattartás nyújtotta a legjobb megélhetést, ezekhez felzárkózott a földművelés is, különösen a kukoricatermesztés.

A két világháború között indult meg az ipari fejlődés a térségben: ennek legnagyobb és sokáig szinte egyetlen meghatározó eleme a MAORT, a Magyar-Amerikai Olajipari Rt. volt. A településen 1935-ben megindították a kavicsbányászatot. A kitermelt kavicsot szállították Bázakerettyére, ahol 1936-ban kezdték meg az olajkutak próbafúrását. Mindezek elindították azokat a változási folyamatokat, amik az 1950-es évektől még intenzívebbé váltak.

A trianoni határok és a változások

„Mi akkor úgy jártunk, mint aki félpofára borotválkozik.” – mondják a faluban arra, hogy a Csáktornya és Muraköz felé vezető kereskedelmi kapcsolatok megszűntek.

„Csáktornyára azért kell menni, mert ott fél áron adják az élesztőt.” – mondja a szólás, illetve hogy Csáktornyan az „Antanovicséknál enni jó, az Ivancsnál meg inni jó.”¹³

Muraszeménye a trianoni békediktátum következtében határmenti település lett. A békeszerződés következtében Zala vármegye területének egyhatodát, lakosságának egy negyedét, több mint százharmincezer embert veszített el. A meghúzott új államhatár kijelölése a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság (1929-től Jugoszlávia) és Magyarország között az 1919. júniusi elvi kijelölés és a végleges, a határkijelölő bizottság és a Muraközi Memorandum (1921. április 15.) létrejötte közötti időszakban valósult meg.¹⁴

Az a tény, hogy a település a határsávba került, a viszonyok megváltozása az életmódra is hatással volt. Az új államhatár a falu természetes gazdasági kapcsolatait tette tönkre. A falu gazdasági, közigazgatási és kulturális központja Csáktornya és Alsó-Lendva volt. Ezeknek az elvesztése az amúgy sem széleskörű értékesítési lehetőségek megszűnését eredményezték. A korábbi piacközpontok, vásárok elérhetősége megszűnt, újak szerzése is nehézségekbe ütközött. A legközelebbi jelentős vásározó-, piacozó település

Nagykanizsa lett, de az is több mint harminc kilométer távolságra. A trianoni határok meghúzása végérvényesen eltemette a Nagykanizsa – Alsó-Lendva vasútvonal tervét, amelyért évtizedekig küzdöttek a régióban.

„Itt egy olyan nyomorúságos világ volt a Trianon után, hogy borzalom. A Trianon tönkretette ezeket a területeket. Itt, ennek a falunak is 360 hold területe átesett a Murán túlra. Nem a Murán, csak a Kerkán. A Murán innen volt. De mivel a herceg Eszterházy volt, nem maszeké volt, elvették a jugoszlávok és kiosztották ott a horvátok között. És ha az ideesett volna, még a felszabadulás is volt, az a mienk lett volna, itt ezé a falué.”¹⁵

A trianoni határok azonban az 1950-es évektől jelentettek igazán valódi elzártságot. A korszak politikai viszonyai, a határmenti státusz szinte teljesen elzárt településsé tették Muraszeményét. „Titó láncos kutyái voltunk” ismételtetik még ma is az emberek: a településre évekig csak külön engedéllyel lehetett bejutni az ott állandó lakhellyel nem rendelkezőknek.

Az olajipar hatása az életmódra

A zalai szénhidrogén bányászat története az 1800-as évek végére nyúlik vissza, ebben az időszakban indultak meg a különböző geológiai vizsgálatok a térségben. A kutatásokat az I. világháború félbeszakította, a legfontosabb feltételezett lelőhelyek az új határvonal túloldalára kerültek. A háborút követő időszak legfontosabb teherterele a gazdaság lábra állítása volt. Ezt nehezítette az általános világgazdasági válság, amely természetesen Magyarországot is elérte.

A zalai olajkutatások eredményeként már 1932-ben olajkutatási koncesszióért jelentkezett a Pénzügyminisztériumban az angol-amerikai érdekltségű European Gas and Electric Company (EUROGASCO). A szerződést 1933. július 8-án írták alá, és 28-án az országgyűlés jóváhagyásával életbe is lépett. Az olajbányászat jelentősen megváltoztatta a régió gazdasági lehetőségeit. Az első jelentős ipari beruházás indult meg Zalában, amely jelentős munkaerő-szükséglettel is rendelkezett. A képzett munkaerőt távolabbi, már működő olajbányászati mezőkről hozták, viszont a segéd munkásokat a környék falvainak szegény paraszti rétegéből fogadták fel.¹⁶

A felduzzadt munkaerőpiac, a régiót jellemző túlnépesedési problémák, valamint az olajiparban kapható fizetések nagy vonzerőt gyakoroltak a környező települések paraszti népességére. A kezdő segéd munkás átlagfizetése 60 fillér, a szakmunkás 80 fillér, a fűró mesterek pedig 2 pengő órabért is elérhettek. A napi munkaidő nyolc óra volt, és a felvételnél fontos volt a fizikai erőnlét, hiszen a technikai színvonal viszonylag alacsony volt a kezdeti időszakban. Mégis

vonzóvá vált a szegény paraszti rétegben, hiszen ebben az időszakban a mezőgazdasági munkában a napszám 1 pengő volt, a munka viszont gyakran kora reggeltől késő estig is eltartott. Muraszemenyén az olajipar hatása már a kezdetekben jelentkezett, az 1930-as évek elején az olajkutakhoz az Alsószemenye határában fekvő kavicsbányából szállították el a köveket.

A szűk határral rendelkező település birtokstruktúrája erőteljesen elaprózódott a 30-as évekre. A hosszú summásmunka sem tudta teljes egészében megoldani a munkaerő, a megélhetés nehézségeinek problematikáját. Á. Gergely András „strukturális szét-esésnek” nevezte a társadalmi változásokat, amelyeknek a legfontosabb jellemzője a kisbirtok aprózódása, ezáltal a létalap megszűnése volt: amelynek keretében „vagy a néma forradalmat, vagy a széthulló családot kellett vállalnia a földműves falvak lakosságának”.¹⁷ A harmincas évek második felében ezért jelentett az olajipar dél-zalai megjelenése reményt és élet-színvonal javításra lehetőséget az ittenieknek. Míg 1930-ban mindössze 113 fő élt az iparból (ebből 37 kereső) addig 1941-ben már 223 fő (ebből 53 kereső).

Az olajipar felborította azt az életvitelt, amire a paraszti közösség korábban berendezkedett. Először fordult elő, hogy a mezőgazdasági termelésen kívüli munkavégzés jelentette a megélhetés legfőbb forrását.

Az „olajosság”, mint fogalom él a muraszemenyei nyelvben és gondolkodásban. A következőkben megpróbáljuk összefoglalni ennek kritériumait, jellemzőit.

A muraszemenyei olajosság négy nagy szakaszra osztható: 1., 1936–1948, 2., 1948–1960., 3., 1960–1985., 4., 1985–1992.

Az első korszak a kapitalista, magyar-amerikai közös vállalat alapításától az államosításig tartó időszak. Muraszemenye a sikeres olajfúrásoktól néhány kilométerre fekszik, így a munkástoborzás elérte a települést is. Már a fúrások előtti években a kavicsbányászat révén résztvettek a munkálatokban helyi parasztok. A MAORT már ezekben a kezdeti időkben is jól fizetett, magasan a mezőgazdasági bérmunka fölött.

„Volt úgy hogy kettő, volt úgy hogy négy [lova volt a férjemnek]. Aztán megnyílt a kavicsbánya, 36-ban, akkor volt az esküvőnk, aztán megkeresték ezek a MAORT-os urak, kavicsot kellett szállítani Bázakerettyére, és oda szekérrel fuvarozott a férjem. Sőt édesapám is, mer neki is volt egy pár lova. Aztán később, amikor ott is jobban beindult az üzem, a munka, akkor még más idegen fuvarosokat is kellett hívni, mert nem tudták ketten elszállítani a kavicsot.

Kettőt [fordultak egy nap]. Ha jó időben elindultak, meghát a lovaknak is kellett pihenni. Meg minden nap nem mentek.

Még a háború végéig. Akkor aztán elállamosították a kavicsbányát. Mer nem volt nekünk kavicsunk.

A kavicsbánya, ahol van, egyes gazdáké volt. Nekünk is volt benne sok, idebb is egy rész, odébb is egy rész.

Az rét volt korábban, ott kezdtek el bányászni. A párom úgy szokott csinálni, hogy mellettünk levő réteket, volt hogy tulajdonjogilag megvásárolta, de volt hogy csak a kavicsot bányászta ki. Ki-ki hogyan oda adta.

Kézzel, lapáttal [bányásztak]. Ilyen nagy lapátot fogtak. Azzal szórták rá a kocsira. Azzal hordták át Bázakerettyére. Ott építették a kutakat. Ott volt a legelső olajfúrás. Azért kellett a kavics. A kutak alapját abból a kavicsokból építették. Aztán később már, hát annyira ment az üzem, ki kellett szállítani a kavicsot, ide a faluba, mert az autók nem tudtak behajtani. Ott volt egy árvíz, az elöntötte az egész rétet. És nem tudtak az autók bemenni. Teherautók. Úgy egyezkedtek a férjemmel, hogy kiszállítatja. Ki is szállította, mert ő akkor fogadott fuvarosokat, hívott fuvarosokat. Kiszállították lovaskocsival a fuvar, oda, ahol a kápolna van, most egy nagyon szép ház van ott. Oda szállította ki a kavicsot, onnan hordták el az autók. Aztán később jött a háború, államosították. Nem volt így bejegyezve a férjem, mint vállalkozó. Így maszekolt. Jól megfizette a MAORT, jól fizetett.¹⁸

Az 1940-es évek elejétől pedig már az olajmunkások toborzása is megindult. Természetesen leginkább a kutakkal rendelkező településekről kerültek ki a munkások, de a környező, 10–20 kilométeres körzetben lévő falvak – így Muraszemenye – lakói között is többen jelentkeztek ipari munkásnak. Az első munkásfelvételek a bázakerettyei (1939) és a lovászi (1941) üzemek megnyitásával indultak el. Muraszemenyéről nagyobb arányban a lovászi üzembe jelentkeztek, hiszen ez a település feküdt közelebb (11 km).

Az olajipar a falu különböző paraszti rétegei számára jelentett változtatási lehetőségeket. A visszaemlékezések alapján valószínűsíthetjük, hogy a kis- és törpebirtokos, valamint a földnélküli agrárnépesség férfi tagjai jelentek meg először az olajiparban. A magas jelentkezési arány miatt azonban gyakran csak a harmadik, negyedik alkalommal nyertek felvételt, sokan azonban a kezdeti kudarcok miatt letettek a munkás életformáról. Mit jelentett ez az életforma? Milyen előnyei és hátrányai voltak? Alapvetően kettős megélhetési stratégia alakult ki néhány év alatt: az olajosság és a gazdálkodás kettőssége.

Az olajosság előnyei: állandó havi bérezés, amely folyamatosan emelkedik, biztos munkahely, szociális juttatások, nyugdíj.

Hátrányai: kötött és kötelező munkaidő (három műszak: 8–16, 16–24 és 24–8 óra között), ingázás (eleinte gyalog, kerékpárral, majd teherautóval és autóbusszal).

Az előnyöket és a hátrányokat is figyelembe véve azonban az olajipari munka olyan biztos anyagi forrást

jelentett, amellyel új lehetőségek nyíltak meg a korábban summáskodásból plusz jövedelemhez jutó családok számára. A summásmunka elhagyása és az ipari munka vállalása munkaidő felszabadulást, az ingázás ellenére folyamatos otthon tartózkodást és a saját gazdaságban való részvételt jelentette. Az olajiparból származó béreket a korábbi életmód fenntartására, javítására használták fel a hagyományos értékek alapján. A plusz jövedelmet egyrészt a saját gazdaság növelésére (földterület, állat, munkaeszköz vásárlás), valamint bizonyos reprezentáció: új ház építése, ruházkodás-, növelésére használták fel. Ennek ellenére azonban a korábbi életvitel átalakítását követelte meg az egész családtól. A korábbi életmód bizonyos elemeit feladták: ez elsősorban a summáskodás és a napszám volt. Ezen munkák feladásával idő, energia és munkaerő szabadult fel, amelyeket a saját gazdaság munkája és az ipari munka kettőssége átalakítva kötött újra le. Általában a családfő vállalta az olajipari munkát, ezzel a családon belüli munkamegosztás is alapjaiban változott meg. Mivel a család férfi tagja vállalta az ipari munkát és dolgozott három műszakban, így ő a saját gazdaságban végzett munkáját ehhez igazítva végezte. Korábban generációk közötti munkamegosztás jellemezte ezeket a családokat is, hiszen a summásmunkára mindig az egy generációhoz tartozók mentek el egy családból, az olajipar megjelenésével pedig általában egy vagy két (apa és/vagy fia) felnőtt, munkaképes férfi vett részt az ipari munkában. A férfiak tehát új munkarendjükhöz igazították otthoni munkájukat, gyakran a nagy mezőgazdasági munkák idején, házépítéskor napi 2–3 óra alvással nyertek plusz, munkára fordítható időt.

Az olajipari munkásság kettős életvitele, a kettős megélhetési stratégia nem más jelentett, mint azt, hogy a földből való megélhetés elsődlegességét és gyakran kizárólagosságát az önellátás biztosítása és a hagyományos – a közösségi morálnak megfelelő – életmód megőrzésének igénye váltotta fel. A saját föld birtoklása is egyfajta biztonságot jelentett, a mindenkori kenyér és ételmiszer megléte, ennek igénye a korábbi életmód hagyománya, az önellátás fenntartása. Az önellátás biztosítása mellett pedig az árutermelés is, mint bevételi forrás folyamatosan jelen van, leginkább az állattartás különböző formáiban.

A kezdeti évek nehézségei – a napi gyaloglás (10–20 km), a nehéz fizikai munka, a viszonylag mostoha munkakörülmények – ellenére egyre vonzóbbá vált a falusiak szemében az olajosmunka. Más vidékekkel szemben sokkal gyorsabban halványodtak az ipari munkával, munkássággal való ellenérzések. A szemeyei parasztság viszonylagos rossz mezőgazdasági lehetőségei nem tette őket földhözköötté, könnyebben szakadtak el a mezőgazdasági munkától.

A föld presztízse azonban elvitathatatlan maradt még ezekben az években is, hiszen a béreket a mezőgazdaságba és a reprezentációba forgatták vissza. A szűkös lehetőségek ellenére próbáltak minél több és jobb minőségű földet fölvasárolni, vagy az állatállományukat fejleszteni. Az olajosok életmódját a kétlakosság formálta, a napi ingázás után kellett a mezőgazdasági munkát elvégezniük.

„Úgy hogy mindenki kapott munkát és jó fizetés volt. Ha egy ember elment itten valakinek szőlőt kapálni, kapott egy pengő húsz fillért, vagy egy pengőt, akkor látástól vakulásig. Ha oda elment, ott 8 órában megkereste a két pengőt. A legutolsó munkás is. De akik fűrásnál dolgoztak, még a 3–4 pengőt is megkeresték. Úgyhogy óriásit lendített.”¹⁹

A kettős megélhetési stratégia előnyeit az 50-es években is érezték, hiszen a beszolgáltatásokat a nehézségek ellenére is könnyebben tudták teljesíteni.

Az államosítás után tovább fokozták az olajbányászat volumenét, növelték a kitermelt olaj mennyiségét, amihez még több munkásra volt szükség. Így egyre több ember felvételére került sor. Ezt erősítette a mezőgazdaságban jelentkező egyre mélyebb válság, a parasztság ellehetetlenítése.

Új fejezetet jelentett a MAORT államosítása, az 50-es években zajló egyre intenzívebb iparosítás. Egyre több családtag került be az iparba, hiszen egyre nagyobb lett az ipari foglalkoztatottak aránya. Megváltozott a felvétel rendje is: önéletrajz és felvételi elbeszélgetés alapján kerültek be az emberek az üzemekbe. A hatvanas évek elején azonban a termelőségvetkezett vezetőségének kellett nyilatkozatot adni, hogy a szövetkezetnek nincs szüksége a munkaerőre és engedélyezi az iparba történő felvételt.

Az iparosítási hullámmal egyre több ember megélhetésének alapját jelentette az olajipar – majd egyéb ipari létesítmények létrejöttével más iparágak is – és megindult a mezőgazdasági tevékenységek elhagyása is. Ebben az időszakban a zalai olajbányák megnyitása után megindul az alföldi szénhidrogén bányászat is, ezért jelentős számú, már tapasztalatot szerzett munkás egy-egy hónapos időszakra e távoli bányákban végzett munkákat: ilyenkor egy hónapig munkásszállón laktak, majd egy hónapig otthon, a lovászi üzemben dolgoztak.

A 60-as évek első éveiben a fokozott iparosítás, a szövetkezetesítés – a TSZ első éveinek nehézségei – eredményeként egyre intenzívebb elvándorlás indult meg a településről. A „maortosok”-nak az alföldi olajbányászat új munkalehetőségeket jelentett, többen költöztek családotul elsősorban Szegedre, Oroszázra, Kiskunhalasra, Eger és Hajdúszoboszló környékére. Emellett azonban az olajipar megtartóerő is volt, hiszen helyben is biztos munkahelyet, fix

fizetést és egyéb kedvezményeket jelentett. E kedvezmények egyike volt, hogy viszonylag korán, a hatvanas években bevezették a gázfűtést, az olajos családoknak jelképes 1 forintos összegért. Ezek a családok a későbbiekben is jelentős kedvezményt kaptak gázfogyasztásuk során, közvetlenül nem is fizettek, hiszen a vállalat a fizetésből vonta le ezt az összeget, amely a téli hónapokban sem haladta meg a 10 forintos havi díjat.²⁰

A gáz bevezetése jelentős modernizációs lépés volt, amely az életmódra is hatással volt. Az elektromos áram bevezetése után a gázfűtés kialakítása nemcsak a fűtési rend (minden helység azonos módon fűtötté vált egyenletes hőmérséklettel) átalakítását hozta, de sütési-főzési szokásokat is megváltoztatta: ezzel párhuzamosan megszűnt a kemencék használata. A modernizáció azonban az ennél kisebb beruházásokban, egyéni akciókban is megfigyelhető. Ezt a modernizációs igényt és lehetőséget mind-mind az olajipar adta, teremtette meg. A legintenzívebb modernizációt a kettős megélhetési stratégiát folytató kisárutermelő „maortosok” tudták végrehajtani: kerékpárt, motort, autót, rádiót, televíziót, videót, fejgépet, kapálógépet vásároltak, gyermekeiket tanították, gyermekeiknek lakást, autót vásároltak.

A modernizáció két iránya figyelhető meg: egyrészt a különböző kényelmi, komfortérzet fokozó eszközök, státusz-szimbólumok megvásárlása, megteremtése, másrészt pedig a saját gazdaságuk (háztáji) technikai eszközökkel való ellátása, amely a termelés további fokozását tette lehetővé. A komfortérzet fokozásának egyik eleme volt a szabadidő-felhasználásának átalakulása, az aktív pihenés megjelenése. A szénhidrogén bányászattal együtt gyógy- és hővizek is előtörttek a mélyből, amelyeken fürdőket hoztak létre. Ezeket a munkák során ismerték meg a „maortosok”, aztán gyakran a családdal együtt is visszatértek, sokszor azonban összekötve saját munkájukkal.

Az „olajos”, „maortos” fogalom alapvetően a kezdeti életszínvonal emelést elősegítő, a MAORT időszakában meginduló új életvitelből fakad, amely azonban megmaradt egészen napjainkig. A „maortos” név fennmaradásában fontos szerepet játszott az, hogy a MAORT teremtette meg ebben a régióban először jelentős, sokak számára elérhető egzisztencianövelés lehetőségét, járult hozzá a modernizáció és infrastruktúra fejlődés megindulásához. A fogalom fennmaradásában szerepet játszott az is, hogy kifejezi a „maortos” és nem maortos családok közötti különbségeket, amelyek e családok anyagi viszonyai, lehetőségei is életszínvonalukban mérhetők. A kívülállók számára ezen életvitel könnyebbége jelenik meg, a „maortos” munka hátrányai, a lemondások nem artikulálódnak a szemükben. Ezt azután sérelmezik a

„maortosok”, mondván csak ők tudják mennyit kellett vállalni, milyen lemondásokat kellett vállalniuk. Így ez a mai napig konfliktus helyzeteket okozhat, ütközőzónát jelent (bár egyre kisebb mértékben) a településen. Azt azonban mindkét oldal elismeri, hogy a MAORT és az olajipar nemcsak az olajos családok számára jelentett felemelkedési lehetőséget, hanem az egész település számára. Az olajipar jelenléte közvetve és közvetlenül is hatott a településre: az egyre bővülő munkalehetőségek, támogatások, a korai vezetékes gáz-kiépítés. Emellett a közvetett hatásuk sem elhanyagolható. A „maortosok” anyagi helyzetének javulása magával hozta a fogyasztási kedv és lehetőségek emelkedését is. Az őstermelő, kisárutermelő paraszti réteg számára új vásárló-, fogyasztó-réteg jelent meg az olajiparral, ezzel javultak az értékesítési lehetőségek is. Kijelenthetjük ezt, még akkor is, ha tudjuk, hogy a hagyományok táplálta és életben tartott önelátási kényszer fenntartotta a legtöbb „maortos” család esetében is a saját gazdaság működtetését is.

Az olajipar jelenléte olyan gazdasági potenciált jelentett a régióknak, amelyet korábban nem tapasztaltak. Az iparosítás átalakította a foglalkoztatottsági mutatókat is. Nemcsak a jövedelmek alakulása, az iparban és a szolgáltató szférában alkalmazottak arányszámainak emelkedése volt megfigyelhető, de az életmódban bekövetkező változások is.

A rendszerváltással, a gazdasági válság fokozódásával, a magyar olajipar is válságba került, a folyamatos létszámleépítések, a privatizáció a zalai olajipar megszűnéséhez vezetett. Ezzel, valamint a más ipari vállalatok megszűnésével újra, jelentősebb ipari létesítmény nélkül maradt a régió.

Szőlő és bor

Muraszemenye gazdálkodásának és életmódjának vizsgálata során külön kell szólni a szőlőről és a borról. Szemenye északi részén, a zalai-dombság nyúlványain terülnek el a szőlőhegyek. A helyi szőlőtermesztés évszázados hagyományokkal rendelkezik. A szemenei szőlő és bor első írásos említése 1355-ből való, amikor Bánffy Miklós bán a szemenei ferences kolostor számára szőlőbirtokot adományozott a szemenei hegyen.²¹ A későbbi évszázadok során is több, főleg adóösszeírásokból származó feljegyzés született a szőlőtermesztéssel kapcsolatban.²² Az adatok a mennyiség mellett a bor minőségéről is szólnak. Területünk nem tartozott az ország vezető borvidékeihez, így nem véletlen, hogy ez az írásos forrásokban is megjelenik. „Szőlőhegyük egy kapásra egy pozsonyi urna bort terem, amely boruk azonban silány, romlékony, a megyében 55 dénárért adható bort terem”.²³ A bor silánysága ellenére azonban eladható volt, így

bevételi forrást jelentett a lakosság számára. A bor, mint a kereskedés tárgya, egészen napjainkig jelen van.

A borkereskedelemmel kapcsolatban találkozunk a horvátokkal, a Mura túlszéljén található horvát, magyar-horvát települések lakóival. Szeménye története elválaszthatatlan a régió horvát településeitől. A szeményei hegyen „emberemlékezet óta” jelen vannak a horvát kettősbirtokosok. A szőlőbirtokokról és a szőlőművelésről ad képet egy 1781-es szőlőösszeírás: amelyből kitűnik, hogy a birtokosok közül 73 helybéli és 76 vidéki (Kiscsernec 1, Ráth 8, Domasinec 38, Garacinovec 2, Turscsische 2, Novákoc 23). A szőlősterületek általában 2–18 kapás között mozognak. Szőlőmunkával pénzt is tudnak keresni. Piac a közelben nincs, távolabbra csak bort visznek eladni.²⁴

A század elején a filoxéra ezen a vidéken is kipusztította a szőlőket. Az új telepítések, az új oltványok megjelenésében, valamint a szakszerű szőlészeti- és borászat terjesztésében nagy szerepe volt az Eszterházyak itteni birtokának, az ott folyó mezőgazdasági termelésnek, szőlészeti és a különböző mezőgazdasági tanfolyamoknak, iskoláknak.

A trianoni határok meghúzása sem szünteti meg ezt a horvát-magyar gazdasági kapcsolatot, csak nehezebbé teszi. A horvát birtokosok egészen az 1950-es évekig jelen voltak, művelték földjeiket. A Rákosi-rendszerben szűnik meg számukra ez a lehetőség, amikor a szigorított határátlépési rendszer miatt ellehetetlenül számukra a magyarországi szőlők művelése. Ebben az időszakban aztán egyre több egykori horvát szőlőt kezdenek művelni a helyi gazdák.

„Kettős birtokosok voltak itt. 48–50 körül ők még átjárhattak, mi már nem. A horvátok vásárolták fel a bort. Mikor cserélte, mikor pénzért. Terményt hoztak, bort vittek.”²⁵

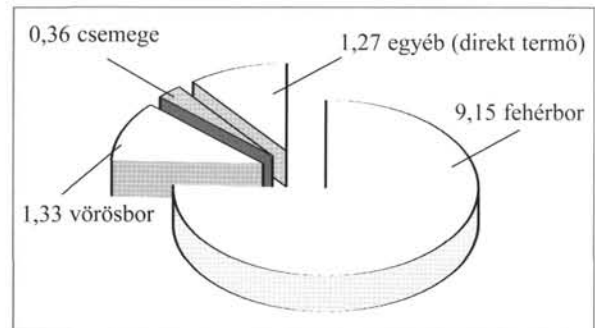
„Itt a szeményei részen a szőlőnek majdnem a fele a horvátoké volt. Csernecen túl volt egy rév. Azoknak kellett hajnalban, háromkor elindulni hazulról. Dolgozták itt a szőlőt. Ide jöttek gyalog, vagy kocsi-val. Ide jöttek reggel kilenckor, és akkor délután négy órakor, nyáron és ősszel is mentek haza, azt szokták mondani, az a horvát este. Délután négy órakor, mert a horvátoknak el kellett indulni, hogy sötétedésre hazaérjenek. De olyan szépen, rendbe tartották a szőlőket, egészen ötvenig. Mer akkor... magyarok is, volt amelyiket a szomszédok használták egy darabig. Akinek nem volt szőlője, az elfoglalt egy-egy horvát szőlőt, azt használta. Később meg állami tulajdon lett.”²⁶

„Horváth pince volt, ezekre csak rámaradt, mint számár-ra a fül. A szőlőterületek nagy része a horvátoké volt. Több volt, mint magyar. Oda, hova fölmenek a Csörnyefüldi hegyre, ott nem is volt először magyarnak szőlőterülete. A másik részen arra, azt Pál-hegynek nevezik, az mind magyaré volt. Mer mikor az

úrbéri megváltás volt, vagy hogyan mondjam maguknak, amikor föl szabadultak a jobbágyok. Akkor itt nálunk féltelmes jobbágyok voltak és 18 holdat kaptak erdővel, réttel, legelővel mindennel. És a szőlőkre meg licitálni kellett. Azt a horvátok a jobb helyeken mind licit útján megvették. Mindenkinek került szőlő is, mindenkinek adtak. S aki jobb helyen akarta közelebb, az rálicitált. S azt elvették tőlük, nem járhatnak át. Azóta dzsungel lett az egész hegy.”²⁷

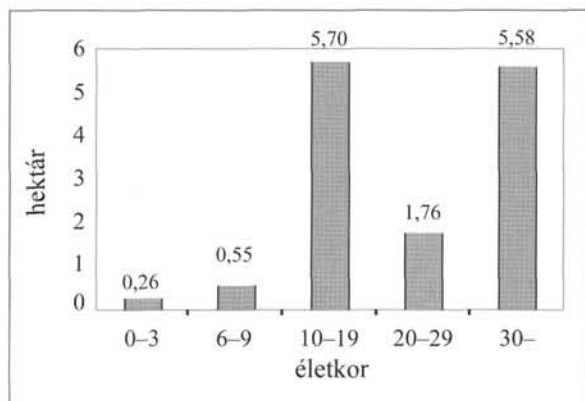
A tsz időszakban a szőlőbirtokok megmaradtak a korábbi birtokosok, családok kezében. Ebben az időszakban folytatódott a szőlők családi munkamegosztásban történő művelése. A szőlőművelésre a hagyományos művelési formák, a tőkés termesztés volt jellemző. A jellemző szőlőfajták a kadarka, a kövidinka és a noha volt. A szőlők egy részéből saját használatra készítettek bort, másik részét pedig a termelőszövetkezeten keresztül értékesítették.

A hetvenes években indult meg a hagyományos tőke szőlők felszámolása, és az új kordonos művelés bevezetése. Ezzel párhuzamosan jelentek meg az új szőlőfajták is: rizlingszilváni, zöld vertelini, cerszegi fűszeres, ezerfürtű, sasza, tramini, szürkebarát, sárgamuskotály, lakhegyi mézes. Természetesen megmaradtak a korábbi fajták is, többek között a direkt termők, például a vidék egyik jellegzetessége a noha.

A szőlőfajták megoszlása hektárban (2001)

A jelenlegi szőlőtermesztés egy részét az étkezési célra termesztett csemege-szőlők jelentik, amit saját fogyasztásra termesztnek. A borszőlőt saját fogyasztásra és értékesítésre egyaránt termesztnek, de ma is az önellátás dominál. A ma is szőlőt művelő családok nagy része saját pincéjében készít bort, ami nem kerül kereskedelmi forgalomba, a mindennapok, és az ünnepek családi asztalára kerül, valamint ezzel a borral látják el az elköltözött gyermekeiket, rokonokat, barátokat. Ma is látni még hagyományos művelésű szőlőket, ezek természetesen nem gazdasági megfontolásból maradtak meg. A legtöbb család csak saját szükségletei, a hagyományok miatt tartja a szőlőt.

A szőlőterületek életkor szerinti megoszlása (2001)

A kilencvenes évekre egyre több szőlő maradt megműveletlen, megnőtt a parlagon maradt területek aránya is. A folyamatosan öregedő lakosság egyre kevésbé tudta szőlőit megművelni.

„Kevés a nép, a szőlő az meg munkaigényes, a görbe embert szereti, aki sokat dolgozik benn. Aztán má nem akad. Egy fiatalember van, a doktor úr. Az vállalkozott rá, mert má több hektára van. Azért mindenki művel egy darabot, a polgármester úr is művel egy darabot. De meglátják, hogyha odaérnek, hogy milyen elhagyott területek ize vannak.”²⁸

A kilencvenes évek elején a szemenei térség nem volt része egyik borvidéknek sem, így szinte teljesen reménytelen volt a minőségi, magasabb színvonalú, árukereskedelemre épülő szőlőtermesztés és borkészítés. A rendszerváltás, és a kelet-közép európai átalakulás új lehetőségeket nyitott ezen a területen is. Ennek egyik jele volt, hogy újra megjelentek a horvát nemzetiségűek a vidéken, a határ túloldalán lévő falvak lakói vásároltak kisebb szőlőterületeket. Ebben az esetben egy érdekes folyamatnak lehetünk szemtanúi, hiszen azokból a falvakból térnek vissza horvátok, akik a korábbi évtizedekben – az ötvenes évek előtt – mint kettősirtokosok már műveltek szőlőt a szemenei hegyen. A horvát tulajdonosok nemcsak tovább művelik a szőlőt, de töke cserét is végrehajtanak, valamint a pincéket is felújítják. A horvátok is elsősorban saját szükségletre termelnek. A hatályos jogszabályok miatt a határon nagy mennyiségben nem is tudnak szőlőt vagy bort átvinni. A bort saját, családi használatra készítik, gyakran töltenek itt hétvégeket családdal, barátokkal, tehát kvázi hétvégi házként, hobbi telekként, nyaralóként is funkcionál a szőlőhegyi présház.

„Szőlővel két ember foglalkozik, a házi orvosunk, neki van egy hektár szőleje, ő palackozza. Meg akkor még egy személy, Rátkán. Saját fogyasztásra sokaknak van még.

Itt ilyen vegyes. Mindenféle fajta van. Zalagyöngye, zöldvelteini, tramini, rizling, sasza, csemegeszőlő. Valamikor volt itt a noha is, de mostanra már nagyon kiveszett. Kiirtották.

Régen noha volt, fehér delovári, otelló, meg ilyes-mik. Az én gyerekkoromba kezdődött meg a zalagyöngye is, de ugye elsöben olyan felkapott volt. De látták aztán, hogy olyan vastag húsa van, lé nincs, ritka szemes, ritka hosszú fejekben, evésre jó volt. Akik ültettek, sokan kivágták. Csak ugye nem lehet úgy értékesíteni. Sok hercehurca vele. 1000 literen felül van, meg nem tudom hány négyszögölön felül, annak pincekönyvet kell vezetni, pontosan jegyezni a fogyasztást, mindent. Zárjegyet rávenni. Ilyen kisebbek nem foglalkoznak, inkább kivágja a szőlőt, csak hogy ne legyen neki annyi ...

A szőlővel ugye sok munka van. Ha az ember azt akarja, hogy szép legyen, abban mindig benne kell lenni. Mi is, most szombaton volt egy hete, permeteztünk, most szombaton megint menni kell. Múltkor kötöttünk, most megint meg kell nyírni. Az ember ott egy permetezést hagyjon ki, vagy ne jó időben permetezzen, úgy elmegy. Nehéz megállítani. Az idősebbek minden nap felmennek. Reggel felkel, elmegy. Esznek, isznak. Én nem nagyon szeretek felmenni, csak ha munka van. Na nem mondom, télen is, vagy ha vendégek vannak, akkor felmegyünk. Akkor névnapokat, az ember jobban rá is ér. Nekem is, a munkatársaim, elhívom őket, eljönnek, főzünk egyet. Meg a rokonság, összejövünk.”²⁹

Jelenleg egy jelentős szőlőbirtokos van a faluban, a falu házi orvosa. Folyamatosan vásárolt meg szőlőbirtokokat, présházát, pincéjét bővíti, korszerűsíti. Jelenleg több mint öthektáros szőlőbirtokot működtet. Gazdasága, a korábban vizsgált módszerek segítségével, mint árutermelő mezőgazdasági vállalkozás értékelhető. Szőlőültetvényeit folyamatosan cseréli, jelenleg majdnem kéthektáros területen traminit, szürkebarátot, ezerfürtút és sárga muskotályt termeszt. A gazdaságát saját maga irányítja, helyi emberekkel művelteti. 1995 óta palackozza borait, amelyek többször nyertek már borversenyeken, így arany, ezüst és bronzérmes borai is vannak. Zászlós bora a tramini és a szürkebarát. Óriási szerepe volt abban is, hogy a szemenei és a régió egyéb szőlőbirtokai a Balatonmelléki borvidék része lehetett és Kerka- és Muramenti Hegyközség néven önálló társulást, hegyközséget hozhattak létre.

„1987-ben jöttem ide, '88 őszén már eltelepítettük itt, ezt a legidősebb szőlőt. Pusztán saját fogyasztásra. Akkor egy kis szürke, egy kis tramini, egy kis ezerfürtű, volt valami kise mondom a nevét, mert mint a turáni átok olyan volt, ki is vágtam valami vörösbőr szőlő. De a területen van itt a hangsúly, nem is a szőlőfajtán,

mer sikerült meg találni, ezt a területet, ami egy borzasztóan jó... minden meg van. Próbálgattuk a borokat, egyre jobb lett. Én baranyai vagyok nekünk otthon volt egy másfél hektár szőlőnk. Nagyon jó oportója volt a papának, mindent megnyert vele, amit lehetett. Ez ott Szigetvár mellett, most megint borvidék lett, ott Szigetvár és Szentlőrinc között van Nagypeterd és afölött.

Aztán kilencvenhármban telepítettem még egy ugyanannyit, most meg három éve még egy hektárt, két éve megint még egy hektárt. Most megint egy hektárt. Folyamatosan közeledünk a cé osztály felé.

Öt hektár van most, de van még terület talomba. Feldolgozó bővítés lesz most itt nekem. Háromszáz négyzetméteres pince, egy kétszáz feldolgozó.

Az ötlet nem tudom mikor jött, de kilencvenötben palackoztam először. Nekem már egy sincs belőle.

Kilencvenhét jó volt, bedurrant a pince, na kilencvennyolcban volt egy fertőzéses év, az egész tétel, nagyon tisztességes borok voltak, de én úgy gondoltam, az ember ne építkezzen úgy, hogy egy lépcső fel, kettő meg le. Mindig kell tartani egy nivót, mert a borok beszélnek a gazda helyett. Vagy megtartani, vagy a cél az hogy mindig kicsit feljebb rakni a dolgot, a finomhangolás. A kilencvennyolc tragikusan nagyon rossz volt, mondom senki nem fog itt letölteni bort az országban, bejött ez a kávésság, rothadtság, mindenki letöltötte, én meg eladtam kannásként. Anyagilag egy nagy baromság, viszont valahol megtérül. Akkor még nem volt bankadósságom, de ha szorít a bank, mert fizetni kell, akkor hatékonyan kell lenni egy borászatnak. A hatékonyságért azért mindig a minőség fizet.

Tramini, szürkebarát, amiket palackozok. Meg az esküvé: ezerfürtű, tramini, egy kis szürkebarát. Az idén bejött már az olaszrizling termőbe.

Itt mindenki borászodik valamilyen szinten. Én az egész patientúramból meg tudnám a két kezemen számolni, akinek nincsen szőlője. És ez jó... Családon belül van. Ez zsigerből jön ...

Amikor idekerültem, beszélgettem szegény öreggel – már meghalt – Jani bácsi, uradalmi vincellér volt. Esméletlen jó borok voltak itt anno. Uradalmi pincészet, ez a vöröcsöki az volt. Itt a főfajták az olaszrizling, a sárgamuskotály, rajnai, a bánáti, rizlingek. Vörösborban pedig kadarka volt, burgundi, pinoirnak kellene lenni, de ez itt kézfrankos. Gyűjteményes fajták voltak itt. Évente ötezer palack volt eddig, most jönnek majd sorban az újak, sorra termőre fordulnak az új ültetvények. Évente öttel emelkedik.³⁰

A rendszerváltás utáni életmód stratégiák

1989/90 egy új fejezet kezdetét jelenti a magyar történelemben, ez nemcsak politikai, gazdasági, de társadalmi és kulturális változások sorozatát indította el.

Ennek vizsgálta nemcsak szociológusok, történészek, közgazdászok feladata, a néprajzkutatók is megtalálják benne feladataikat, lehetőségeiket. Itt valóban a résztvevő megfigyelés módszereit alkalmazhatjuk, hiszen szemünk előtt zajlanak ezek a folyamatok, tanúi lehetünk ennek a – nyugodt szívvel nevezhetjük – történelmi léptékű változásoknak.

Muraszemenye a rendszerváltásra – a más településekhez hasonlóan – egy öregedő, szétesőfélben lévő ipari régió peremén fekvő, tönkretett gazdasági, mezőgazdasági vidék településének képét mutatta. Eddigiekben azokat a túlélési stratégiákat vizsgáltuk, amelyek a megváltozott körülményeket világították meg, és új lehetőségeket nyújtottak az itt élőknek. A következőkben azokról a változásokról szólnunk még, amelyek közösségi szinten jelentkeztek a településen, amelyek – a mezőgazdaságon kívül – új lehetőségeket nyújtanak a település lakói számára.

A falusi turizmus

Az előregedő lakosság halála miatt egyre több lakóház vált lakatlanná. Ezek az épületek kerestek vásárlókat, beköltözőket. A régió, mint már szóltunk róla, nem tartozik az ország gazdaságilag fejlett térségei közé, sem ipari létesítmények, sem beruházások nem telepedtek meg a rendszerváltás után, de a mezőgazdaság sem tudja az itt élőkön túl újabb népesség eltartását garantálni. Ahhoz, hogy ezek a megüresedett lakóházak új lakókra leljenek egy másfajta népesség megjelenésére volt szükség.

A rendszerváltással az ország határai is megnyíltak, egyre több külföldi kereste fel nyaralás céljából az országot. A Magyarországra érkező turisták a tradicionálisnak nevezhető célpontokat kerestek, így a Balatont, a gyógyfürdőket, a Hortobágyot, és Budapestet keresték fel leggyakrabban. Egyre gyakoribb célponttá váltak azok a területek is, amelyek az érintetlen természetet rejtették magukban, így folyamatosan erősödött, erősödik a falusi turizmus is. A falusi turizmus eleinte elsősorban a központi turisztikai régiókban fejlődött, majd fokozatosan egyre több kistérség is bekapcsolódott ebbe a folyamatba.

Muraszemenye adottságai lehetőséget nyújtanak a település számára, hogy a falusi turizmus, mint megélhetési forrás jelen legyen, elérhető legyen a lakosoknak. A falu természeti környezete, a Mura és a Kerka, mint élő víz, a holtágak, és a bányatavak, amelyek fürdésre alkalmasak, a dombvidék, a szőlőhegyek, a Balaton és az Őrség közelsége optimális feltételeket biztosít a turizmus fejlesztésére.

Külföldiek a faluban

A turizmus térhódításának két útja van: az egyik a spontán, a másik a tervezett, szervezett turizmus. A spontán turizmus egyik legjelentősebb eleme, a külföldiek megjelenése volt a településen. Elsősorban német és osztrák családok jelentek meg a régióban, akik egyre több házat vásároltak meg, újíttak fel. Ennek a spontán megjelenésnek több következménye is van. Egyfelől ezek az épületek megmaradnak, nem pusztulnak tovább. A külföldiek eleinte csak néhány hetet töltöttek a faluban, mára azonban van olyan család, amelyik több hónapot is itt tölt. Egy osztrák család pedig már az egész évet Magyarországon tölti. Ezek a családok új vásárlóerőt jelentenek, másrészt pedig kvázi munkaadókká is válnak, hiszen a ház felújításokat helyi mesterekre bízzák, a ház körüli munkákat, mintegy gondnoki feladatokat – takarítás, kertészet, műszaki munkák – általában a nyugdíjas szomszédokra bízzák. A helyiek pozitívnak ítélik ezeket a változásokat, a külföldiek megjelenését józnak, hasznos dolognak tekintik. Mára ez a spontán folyamat szervezetté vált, hiszen egy kft vásárolja fel és adja tovább az érdeklődő külföldieknek.

„Ha megy itten végig, nézze meg a táblát, ahogy ki vannak téve. De mind a németek vagy osztrákok veszik meg. Itt mellettem is 2 millióért megvették ezt a házat.

Hát itt nyaralnak. Innen mennek Lentibe fürödni, Karosba fürödni...

Persze, egyet gondolnak, akkor szaladnak.

Hát valaki félévig is itt van, itt a faluba több is van. Megunják magukat, elmennek, visszajönnek...

*Igen, fölújítják, átalakítják. Leszívják előbb körül, és belül is, új butort hoznak bele, átalakítják, kiszedik a közfalakat, tehát nagy tér- valamit alakítanak ki. Majdnem az egész egybe van. Ilyen bóthajtásos valamiket.*³¹

Az önkormányzat is megpróbálja kihasználni, és segíteni a turizmusban rejlő lehetőségeket. A kavicsbánya környékét nyaraló övezetté alakítják át, ahol az elmúlt években egyre több nyaraló épül fel, folyamatosan kiépítik az infrastruktúrát is: úthálózat, víz-, villany- és gáz vezeték. A bányató környékén szabadstrandot alakítottak ki, ahol egy vállalkozó büfét nyitott. A fürdőhelyet a nyári napokon gyakran több száz ember is felkeresi.

Muraszemenye számára a turizmus a jelenkori túlélési stratégiák egyike. Ebben a kontextusban az infrastruktúra hiánya előny és hátrány is egyben. Hátrány abban az esetben, amikor a nehezen megközelíthetőség, a komfortszegénység a hangsúlyosabb;

előny viszont akkor, amikor a természetközelség (az érintetlen természet), a hagyományok megmaradása válik hangsúlyossá.³²

A turizmus, mint túlélési stratégia úgy jelenik meg, hogy egy sajátos, helyi kultúrára épül. A falusi turizmus a helyi kulturális sajátosságok, a helyi identitás elemeire épül. A Geertz-i *lokális tudás* (local knowledge), mint az emberek által kialakított jelentésháló fogja össze a világról alkotott képüket, mindazt a tudást, amellyel élünk a világban, és azt, hogy hogyan értelmezzük a minket körülvevő környezetet. A helyi identitás és tudás kialakítása és felhasználása a helyi szereplőknek is fontossá válik, amikor felismerik az ebben rejlő erőt: a másik számára idegen, tradicionálisnak ismert kultúra turisztikai látványosság, vonzóerő. A még élő kulturális elemek mellett egyre nagyobb szükség mutatkozik a már csak emlékezetben fellelhető kulturális elemekre.

A paraszti kultúra, a hagyomány és tradíció elemei már nem egy letűnt kor reliktumai, hanem a közösség számára egy új imázs része. Nem egy elutasított, felejtésre méltó avított világ, hanem az új lehetőségek számára ki- és felhasználható kulturális erő.

Összegzés

Az életmód absztraktálódik a mindennapokhoz való viszonyulásban, a kultúra tárgyakban való megnyilvánulásában, a termelés és a fogyasztás mértékében és minőségében.

Az életmód átalakulását a külső, mesterséges hatások (trianoni határ-meghúzás, iparosítás, kollektívizáció, privatizáció) és az ezek által gerjesztett változások (elvándorlás, társadalmi szerkezet átalakulása, elöregedés, individualizálódás) összehasonlításában a tradíció és a modernizáció kettősségében mutatjuk be. Külön kell hangsúlyoznunk, hogy a paraszti életformára óriási hatással volt az olajipar, hiszen a felduzzadt munkaerőpiac, a régiót jellemző túlnépesedési problémák, valamint az olajiparban kapható fizetések nagy vonzerőt gyakoroltak a környező települések paraszti népességére. Az olajosság az ambíciók robbanásához vezetett. A falu mindennapjait a helyi szőlő- és a borkultúra is meghatározta, ennek az alapjaiban önellátó, de részben piacorientált gazdasági kultúrának máig ható nyomai vannak a közösségben. Napjaink túlélési stratégiái hol hagyományokra épülők (mezőgazdasági termelés, szőlő), hol újak, a megváltozott körülményekhez igazodóak (falusi turizmus); egy azonban közös bennük: a szülőföldön való megmaradást szolgálják.

Jegyzetek:

- ¹ A tanulmány alapja a „Gazdálkodás-életmód-polgárosodás (1920–2002) A tradíció és a modernizáció mura-szemenyei példái” című PhD értekezés. A kiegészítő kutatások az OTKA K 62412 kutatási programja támogatásával készültek.
- ² Magyar Néprajz IV. 1997.
- ³ Lammel A. 1984.
- ⁴ Cseh-Szombaty L.–Surányi B. 1974.
- ⁵ Manchin Gy. R. 1975.
- ⁶ Losonczi Á. 1977.
- ⁷ Szántó M. 1980.
- ⁸ Ferge Zs. 1980.
- ⁹ Lammel A. 1984. 311.
- ¹⁰ Weber, M. 1987 307–308.
- ¹¹ Majtényi Gy. 2000. 393.
- ¹² Farkas T. 1997. 149.
- ¹³ Részlet a P. J.-vel készült interjúból. SzNM-A. 3879.
- ¹⁴ Csóti Cs. 2000. 214–217.
- ¹⁵ B. I.-vel készült interjú részlete. SzNM-A. 3885.
- ¹⁶ Buda E.–Kovács J.–Ferenc Gy. 1987.
- ¹⁷ Á. Gergely A. 1990. 30–31.
- ¹⁸ Cs. F.-nével készített interjú részlete. SzNM-A. 3927.
- ¹⁹ B. I.-vel készült interjú részlete. SzNM-A. 3885.
- ²⁰ Bizonyos kedvezményeket mind a mai napig kapnak a vállalat nyugdíjasai.
- ²¹ Varga G-né. 2000. 22.
- ²² Az 1663-as concontractus szerinti adók között ott találunk 8 veder bort, Csernec esetében pedig 5 veder bort. Varga G-né. 2000. 32.
Az 1696-os dicalis összeírás Alsószemenyével kapcsolatban 1,25 hektár 11 kapás szőlőt említ.
Varga G-né. 2000. 34.
- ²³ ZML. Conscr. Univ. Ö. 22.
- ²⁴ ZML. Urb. mell. Lövő 60. Szemenye, 1781.
- ²⁵ Cs. A.-val készült interjú részlete. SzNM-A. 3927.
- ²⁶ N. K.-val készült interjú részlete. SzNM-A. 3927.
- ²⁷ B. I.-vel készült interjú részlete. SzNM-A. 3885.
- ²⁸ B. I.-vel készült interjú részlete. SzNM-A. 3885.
- ²⁹ I. K.-val készült interjú részlete. SzNM-A. 3927.
- ³⁰ B. L.-lel készült interjú részlete. SzNM-A. 3927.
- ³¹ B. I.-vel készült interjú részlete. Az interjút Szilágyi Dániel készítette. SzNM-A. 3885.
- ³² Megfigyelhetők azok a folyamatok – ugyan még csak csiráiban, az első lépések megtételében –, amelyeket Christopher Ray kultúra-gazdaság tézisben foglalt össze. A nemzetközi irodalomban is meghatározó, vitákat indukáló tanulmány a magyarországi szociológiában Csité András írásában jelenik meg. A tézis legfontosabb pillére abban foglalható össze: „a vidéki térségekben a helyi gazdasági kontroll (tehát az, amikor a helyi társadalom szereplőinek hatalmában áll a helyi gazdaság alakulását befolyásolni) annak révén növelhető, ha a hely (place) becse az ahhoz kötődő kulturális identitás révén felértékelődik.” Idézi Csité A. 1999. 12. Ray, C. 1998.

Irodalom:

- A. GERGYELY–CSÉFALVY–LICHSTEIN 1990
A. Gergyely A.–Cséfalvy Z.–Lichstein J.: *Kontinuitás és változás az életmódban, a gazdaságban és a tradíciókban*. In: *Életmód és tradíció* 5. Budapest.
- BUDA–KOVÁCS–FERENCZ 1987
Buda E.–Kovács J.–Ferencz Gy.: *Ötven éves a magyar kőolaj és földgázbányászat. KfV 1937–1987*. Nagykanizsa.
- CSEH–SZOMBATHY–SURÁNYI 1974
Cseh-Szombathy L.–Surányi B.: *Az életmód statisztikai vizsgálatának néhány kérdése*. In: *Statisztikai Szemle*
- CSITE 1999
Csite A.: *A paraszti közösségtől a ruralitásig. A nemzetközi vidékkutatók utóbbi harminc évének néhány kulcsproblémája*.
In: www.kvtr.elte.hu/mszt/19993/site.htm.
- CSÓTI 2000
Csóti Cs.: *A trianoni döntés és Zala megye*. In: *Zala megye ezer éve*. szerk: Vándor László, 214–217. Zalaegerszeg.
- FARKAS 1997
Farkas T.: *A moldvai csángó közösségek életstratégiái*. In: *A fenntartható mezőgazdaságtól a vidékfejlesztésig*. IV. Falukonferencia. Szerk: Kovács Teréz. 147–153. Pécs.
- FERGE 1980
Ferge Zs.: *Társadalompolitikai tanulmányok*. Budapest.
- LAMMEL 1984
Lammel A.: *Kontinuitás, átrétegződés, akkulturáció*.
(Atkár 1920–1980). In: *Életmód modellek és minták*. Szerk.: Hoppál Mihály–Szecskó Tamás. 310–345. Budapest.
- LOSONCZI 1977
Losonczy Á.: *Az életmód időben, tárgyokban és értékekben*. Budapest.
- MAGYAR NÉPRAJZ IV. 1997
Magyar Néprajz IV.: *Életmód*. Főszerk.: Balassa Iván. Budapest.
- MANCHIN 1975
Manchin Gy. R.: *Az életmód szociológiai problémái*. In: *A szociológia ágazatai*. Szerk.: Kulcsár Kálmán. Budapest.
- RAY 1998
Ray, C.: *Culture, intellectual property and territorial rural development*. In: *Sociologia Ruralis* 38.1.: 3–20.
- SZÁNTÓ 1980
Szántó M.: *Tanulmányok az életmódról*. Budapest.
- VARGA 2000
Varga Gézané.: *Fejezetek Muraszemenye történetéből*. Zalaegerszeg.
- WEBER 1987
Weber, M.: *Gazdaság és társadalom*. In: *A megértő szociológia alapvonásai* 1. 307–308. Budapest.

Rövidítések:

SzNM-A	Szabadtéri Néprajzi Múzeum Adattára, Szentendre
ZML	Zala Megyei Levéltár, Zalaegerszeg

